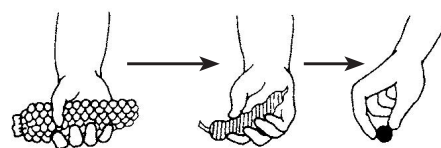

Баланын өнүгүүсүнө түрткү берүүнү эрте баштоо жана өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Кийинки беттерде жаш балдарды өнүктүрүү боюнча көмөкчү көнүгүүлөр келтирилген. Алар акыл-эси жана физикалык өнүгүүсү артта калган балдар үчүн өзгөчө маанилүү. Алар, мындан тышкары, акыл-эсинин өнүгүүсү нормалдуу, бирок **физикалык** да, **акыл-эсинин** да өнүгүүсүн жайлатуучу же оорлотуучу оор физикалык бузулуусу бар балдар үчүн да пайдалуу.

Бул бөлүмдө биз баштапкы ык-жөндөмдөрдү өнүктүрүү үчүн зарыл көмөкчү көнүгүүлөр жөнүндө, ошол ык-жөндөмдөрдүн адетте пайда болуу ирээти менен баяндап беребиз. Башты кыймылдатуу ык-жөндөмүнөн баштап, анан татаалдыгы жогорураактарына (кол сунуу, кармоо, отуруп тең салмактыкты сактоо, туруу, басуу жана сүйлөө) өтөбүз. Тамактануу, кийинүү жана даараткананы пайдалануу сыяктуу өзүн тейлөө ык-жөндөмдөрүн үйрөтүү көнүгүүлөрү китептин кийинки бөлүмдөрүндө талкууланат.

Кайсы ык-жөндөм болбосун – башты кыймылдатуу болобу же колдорун пайдалануубу – бала белгилүү бир баскычтардан өтөт. Мисалы, буюмдарды кармоону үйрөнүүдө адегенде бала бир нерсени бүтүндөй алакан-манжалары менен апчайт, андан кийин аны бармагы жана сөөмөйү менен кармаганды үйрөнөт.

Көнүгүүлөрдүн кайсынысынан баштоону чечүү жана балаңыздын **өнүгүү деңгээлин аныктоо** үчүн, 292-жана 293-беттердеги картаны пайдалануудан баштаңыз. Андан кийин 302–316-беттерди карап чыгып, **балаңыз үчүн ирээти боюнча кийинки орунда турган ык-жөндөмдөрдү тандаңыз**. Бала бул көнүгүүлөрдү өздөштүргөн соң кийинки көнүгүүлөргө өтүңүз.

Баланын өнүгүүсү бир эле убакта көп багыттар боюнча жүрөт, андыктан ага дароо бир нече багытта жардам берүүгө аракет кылыңыз. **Ар бир багытында бала буга чейин үйрөнгөн ык-жөндөмдү андан да жакшыраак өздөштүрүүсүнө жардам берген көнүгүүлөрдү тандап, аларды бүткөн соң кийинки кадамдарга өтүңүз.**

Баланы бир багытта өнүктүрүүгө көмөк берүүчү көнүгүүлөр көп учурда башка багыттарда да жардам берет.

Мисалы, бул сүрөттү коштогон көнүгүүнү “**баштын кыймылдарын башкаруу**” деген бөлүктө келтирдик. Бирок так ушул көнүгүү **сезүү** (көрүү, тийүү, угуу) органдарын пайдаланганды, **баштын кыймылдарын башкарганды, көз менен колдун биргелешип кыймылдоосун, отуруп тең салмактыкты сактаганды жана дене ийкемдигин** (тулкуну капталдан капталга буруу) өнүктүрүүгө да жардам берет. Эгер мындай иш-аракеттерди балага карата мээрим менен аткарып, аны мактап көңүлүн көтөрүп турса, балада **өзүнө ишенүү түптөлүүсүнө жана башкалар менен катнашуу ык-жөндөмүнүн жетилүүсүнө** жардам берет. Эгер атасы бала менен ойноп жатып, ар бир буюмдун жана кыймыл-аракеттин атын атап, ал менен сүйлөшсө, бул баланы тил үйрөнүүгө даярдайт.

Балаңыз менен бул көнүгүүлөрдү аткарууда, **жаңы ык-жөндөмдөрдү үйрөнүүнү балаңызга жеңилдетүү үчүн, аларды кичинекей кадамдар менен бара-бара кошууну** эстен чыгарбаңыз. **Балаңыз ийгиликке жеткен же катуу аракет кылган сайын аны мактаңыз**. Балаңызда жаңы ык-жөндөмдөр калыптануусуна жардам берүү үчүн, 296–299-беттердеги сунуштарыбызды пайдаланыңыз.

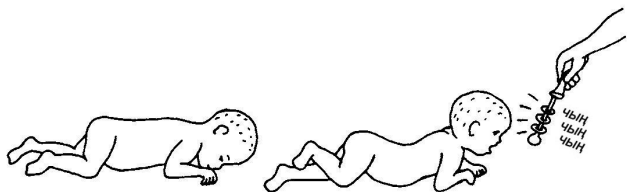
ЭСКЕРТҮҮ! Бул бөлүмдөгү көмөкчү иш-чаралардын көбү церебралдык шалдыгы же башка физикалык бузулуусу бар балдар үчүн пайдалуу. Бирок айрымдарын шарттарыңызга жараша өзгөртүп же ыңгайлаштырып колдонуу керек. Балаңыздын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдетине тийиштүү бөлүмдөрдү окунуз. **Баарынан мурда: мээңизди колдонуңуз. Балаңыз ага карата аткарылган көнүгүүгө кандай жооп кайтарып жатканын байкаңыз. Балаңыздын жалпы өнүгүүсүнө көнүгүүнүн кандай жардам берип – же балким, тескерисинче, тоскоол болуп – жатканына көңүл буруңуз. Берилген сунуштарды же көрсөтмөлөрдү ойлонуп колдонуңуз. Көмөкчү көнүгүүлөрдү балаңыздын муктаждыктарын канааттандыргыдай кылып ылайыкташтырыңыз же ошого жараган түрлөрүн ойлоп чыгарыңыз.**

1. Баштын кыймылдарын башкаруу ык-жөндөмүн, көрүүнү жана угууну пайдалануунун өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

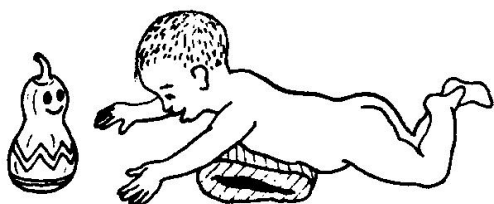
БЦШ

Дени соо бала алгач өздөштүрө турган ык-жөндөмдөрдүн бири – башын көтөрүп кармоо жана кыймылдарын башкаруу ык-жөндөмү. Бала денеси менен оодарылууну, отурууну же жөргөлөөнү үйрөнүүдөн мурун башынын кыймылдарын башкарууну өздөштүрүүсү зарыл. Демейде, жаңы төрөлгөн бала башын бир аз убакытка көтөрүүгө же көтөрүп кармоого жөндөмдүү болот. Ушинтип ал баштапкы айларында эле башынын кыймылдарын жакшы башкара алат. **Өнүгүүсүндө артта калган балдар башынын кыймылдарын башкарууну көп учурда кеч үйрөнүшөт. Балага денеси менен оодарылууну, отурууну, жөргөлөөнү жана басууну үйрөтүүдөн мурун башынын кыймылдарын башкарууну үйрөтүшүбүз керек.**

Баланы бетин ылдый каратып жаткан абалында башын көтөрүүгө кызыктыруу үчүн, кулагына жаңыча же өзгөчө угулган добуштарды чыгаруучу кооз буюмдар менен көңүлүн бурунуз.

Эгер наристе аркасынын же ийиндеринин алсыздыгынан улам башын көтөрө албай кыйналса, анда көкүрөк менен ийиндеринин астына төшөк бүктөп коюп көрүңүз. Андан кийин баланын алдына жатып, аны менен сүйлөшүңүз. Же болбосо, баланын кызыгуусуна жана кыймылдоосуна түрткү берүү үчүн, алдына, колун сунуп жеткидей кылып, оюнчук коюңуз.

Айрым балдар, эгер көкүрөгүнүн астына шынаа сымал бир нерсе коюп койсо, далай нерсеге жөндөмдүү болот (571-бетти караңыз).

Эгер башын көтөрбөсө, балага жардам берүү үчүн, аны сүрөттөгүдөй кылып жаткырыңыз. Омуртка тутумунун эки жагындагы булчуңдарын мойнунан жамбашына чейин манжаларыңыз менен жай баскылаңыз.

Эгер бала бетин ылдый каратып жаткан абалында башын көтөрө албаса, анда, денеси дээрлик тик тургандай кылып, баланы кучагыңызга алыңыз. Мындай абалда балага, башын көтөрүү үчүн, анчалык көп күчтүн кереги жок.

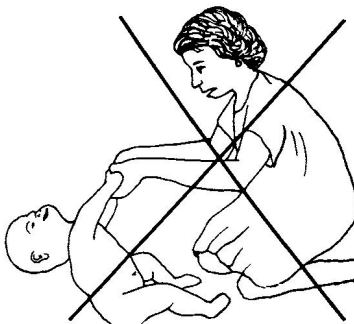

БЦШ

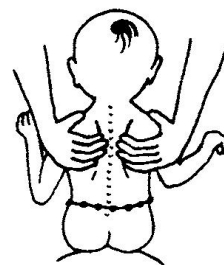
Балага бетин өйдө каратып жаткан абалында башынын кыймылдарын башкарууну үйрөтүү үчүн, ийиндеринен кармап, башы бир аз артка чалкалап калгыча, абайлап бир аз өйдө тартыңыз, анан аны кайра жаткызыңыз.

ЭСКЕРТҮҮ! Эгер башы артына чалкалап калса, баланы сүрөттөгүдөй кылып тартпаңыз. Аны көтөрүп жатканда, моюн булчуңдары түйүлөөр бекенин текшериниз. Эгер түйүлбөсө, анда баланы ийиндеринен өйдө тартпаңыз. Мындан тышкары, эгер буттары сунулуп чыңалып калса, анда да баланы сүрөттөгүдөй кылып өйдө тартпаңыз ("Церебралдык шалдык" бөлүмүн караңыз, 102-бет).

Эгер церебралдык шалдыгы бар баланы колдорунан өйдө тартканда, булчуңдарында спастика пайда болуп, денеси чыңалып калса, далыларын алдыга жылдырып, аны аркасынан кармап көтөрүп көрүңүз.

Эгер баланы ийиндеринен кармап өйдө тартканда, ал башын көтөрө албаса, анда антпеңиз. Анын ордуна, баланы отургузуп, башын кыймылдатпай кармоосун өтүнүп, артын көздөй бир аз чалкалатыңыз. Муну улам-улам кайталап жасап туруңуз. Башын артка чалкалатпай кармоону үйрөнүп, күчкө толо баштаган сайын, башын бара-бара артка көбүрөөк чалкалата бериңиз, болгону, башы артка биротоло чалкалап калуусуна жол бербейсиз.

Эгер наристеге тамак берип жатканда, ал башын көтөрүүгө же кармоого дээрлик эч аракет кылбаса, анда эмчегиңиздин учун же тамакты оозуна салгандын ордуна, аны эриндерине бир аз тийгизип, оозун өзү жеткизип, аракет кылуусуна үйрөтүңүз.

БАЛАНЫ КАНТИП КӨТӨРҮП ЖҮРҮҮ КЕРЕК

Баланы сүрөттөгүдөй кылып, бетин ылдый каратып жаткан абалында көтөрсө, башынын кыймылдарын жакшы башкарууну үйрөнүүсүнө жардам берет.

Жамбаш сөөк - кашка жилик муундарын жана тизелерин бүгүп жана тизелерин бир биринен алыстатып кармаган дене абалдары денеси спастикадан чыңалып, тизелери бир бирине жабыштырылып кармала бермейи бар церебралдык шалдыгы бар балага денесин бош кармап, кыймылдарын жакшыраак башкаруусуна жардам берет.

Баланы сүрөттөгүдөй кылып көтөрүп жүрсө, анын башы жана колдору эркин кыймылдап, айланасын кароосу үчүн мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Балаңыз башынын кыймылдарын жакшыраак башкарууга улам жөндөмдүүрөөк болгон сайын, денесин бекем кармап, бирок башы менен колдорун эркин калтырып, аны менен ойноп туруңуз. Бала башын адегенде бир капталына, анан экинчи капталына буруусу үчүн, көңүлүн кызыктуу буюмдар жана добуштар менен кызыктырыңыз.

2. Оодарылуу жана бир капталдан экинчи капталга буруу ык-жөндөмдөрүн өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Бала башынын кыймылдарын жетишерлик жакшы башкарганды өздөштүргөндөн кийин, өнүгүүдөгү кийинки баскыч – оодарылууну үйрөнүү. Оодарылуу үчүн, баш менен денени капталга буруу зарыл. **Жөргөлөгөндү, андан кийин басканды үйрөнүүдөн мурун, адегенде абал капталга бурулууну, б.а. тулкусунун үстүнүк бөлүгүн астыңкы бөлүгүнө салыштырмалуу бурууну үйрөнүшү керек.**

Наристе балдар оодарылганды, демейде, өздөрү эле үйрөнүп алышат. Бирок өнүгүүсү артта калган балдарга атайын жардам берип, аларга дем берип турса, алар тезирээк үйрөнүп кетишет. Балага адегенде башын көтөргөндү жана капталга бурганды, андан кийин ийиндери менен денесин капталга бурганды өздөштүрүүсүнө жардам бериңиз.

Шылдыракты же башка оюнчукту алдына кармап, баланын көңүлүн буруңуз,

андан кийин оюнчукту бир капталына, анан экинчи капталына жылдырып, башы менен ийиндерин кошо бурдуруңуз.

Капталына жылдырылган оюнчукка колун сунуп, аны кармоого аракет кылсын,

андан соң сиз оюнчукту өйдө жылдырып, бала адегенде капталына, анан аркасына оодарылсын.

Эгер түрдүү ыкмаларды колдонгондон кийин да бала оодарылбаса, анда бутун көтөрүп, ага жардам бериңиз.

Эскертүү! Эгер баланын **булчуңдарында спастика** бар болсо, ал оодарыла алуусу үчүн, адегенде бул колун тийиштүү абалына келтирүүсүнө ага жардам бериңиз.

Мындан тышкары, аркасына жаткан абалынан капталына которулууну үйрөнүүсүнө жардам бериңиз. Кайра эле, капталындагы оюнчукка колун сунуп жетүүгө аракет кылсын.

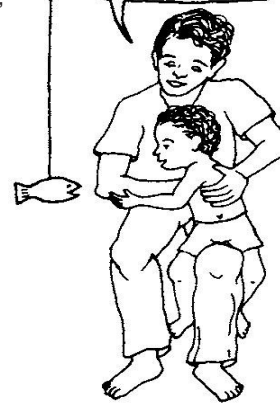
Эскертме. Эгер баланын денеси катуу чыңалып катып калгансып калса, башка көнүгүүлөрдү жасоого өтүүдөн мурун,

адегенде буттарын артына жана алдына термелтип, өзүн бош кармоосуна балага жардам бериңиз,

же баланы сүрөттөгүдөй “тоголок” абалга келтирип, жамбашы менен буттарын термелтиңиз.

Кана, балыкка жетип көрчү! Азаматсың!

Же болбосо, тулкусун адегенде бир капталына, анан экинчи капталына буруңуз. Бала жактырган буюмуна жетем деп сизге жардам берсин. Ага жеткенде, баланы мактаңыз.

Эстен чыгарбаңыз! ТЕРАПИЯНЫН БИРИНЧИ ЭРЕЖЕСИ: ЗАРЫЛ БОЛГОН КӨЛӨМДӨ ГАНА ЖАРДАМ БЕРҮҮ КЕРЕК. УЛАМ КӨБҮРӨӨГҮН ӨЗҮ КЫЛУУСУНА БАЛАНЫ ШЫКТАНДЫРЫП ТУРУҢУЗ.

3. Кармоо, кол сунуу ык-жөндөмдөрүн жана көз менен колдун биргелешип кыймылдоосун өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Наристелердин көпчүлүгү “кармай калуу рефлекси” менен төрөлүшөт. Эгер манжаңызды анын колуна койсоңуз, колу аны автоматтык түрдө кармай калат, болгондо да, сиз аны ошол манжаңыз менен көтөргүдөй бекем кармайт.

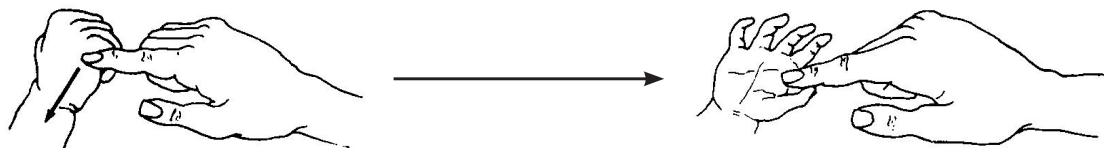

Адетте бул рефлекс өзү жоголуп кетет. Андан кийин наристе өз каалоосу менен ар кандай буюмдарды кармаганды жана коё бергенди бара-бара үйрөнөт.

Өнүгүүсү жай жүргөн наристелерде “кармай калуу рефлекси” кээде бир аз эле болот же тап-такыр болбойт. Алар ар кандай буюмдарды кармоону кеч үйрөнүшөт. Мындай балдарга бул жерде келтирилген көнүгүүлө жардам бериши мүмкүн

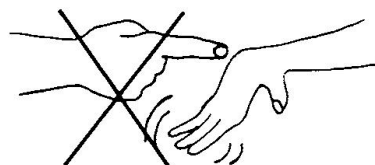
Эгер ал колун муштумга түйүп кармаса, колунун чыпалагынан билегине чейин кеткен кырын сылаңыз.

Бул ыкма көп учурда баланын колун көтөртүп, алаканын ачтыртып, манжаңызды кармай калуусуна түрткү берет.

ЭСКЕРТҮҮ! Булчуңдарында спастикасы бар баланын алаканынын кырын сылоо алакан-манжалары өзүнөн өзү апчуу кыймылын жасоосуна же муштумун жазуусуна алып келиши мүмкүн. Ушинтсе, бул ыкманы колдонбоңуз. Анын ордуна, кыймылдарын жакшыраак башкаруусуна жардам бере турган башка ыкмаларды издеңиз.

БОЛБОЙТ!

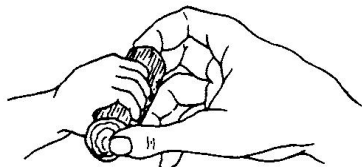
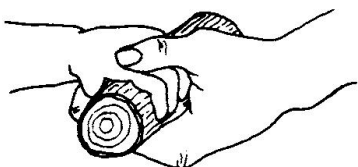
БЦШ

Эгер бала алакандарын жакшы жая алса, бирок буюмдарды кармай албаса,

алаканына буюм коюп, манжалары менен тегерете карматыңыз. Бармагы башка манжаларынан карама-каршы жакка багытталсын.

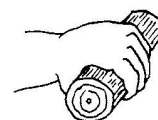
Бара-бара колун коё берип, буюмдан кармап тартыңыз же тегерете бураңыз.

Бала буюмду бекем кармаганына ынансаңыз, коё бериңиз.

Бул ыкманы баланын ар бир колуна бир нече жолу кайталаңыз.

Азаматсың!

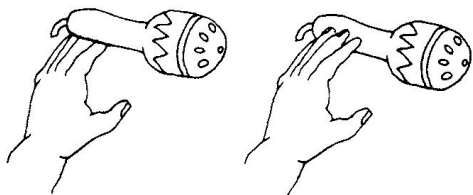

Бала алаканына коюлган буюмду кармаганга жөндөмдүү болгондон кийин, манжаларынын учтарына буюмду тийгизип, колун сундуртуп, ошол буюмду кармай калуусуна түрткү бериңиз. Адегенде манжаларынын үстүңкү бетине, анан ички бетине тийгизиңиз.

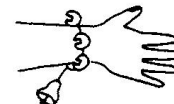
Шылдырактарды, кичинекей коңгуроолорду, кооз оюнчуктарды же таякча сымал бир нерсеге тамак илип, аны сунуп, бала аны кармай калуусуна түрткү бериңиз.

Бала адегенде көрүп, анан колдору менен жеткидей кылып, алдына кызыктуу оюнчуктарды, коңгуроолорду жана шылдырактарды илиңиз.

Эгер бала колдору бар экенин түшүнбөгөндөй элес калтырса, анда кырк муунуна кичинекей коңгуроолорду тагып коюңуз.

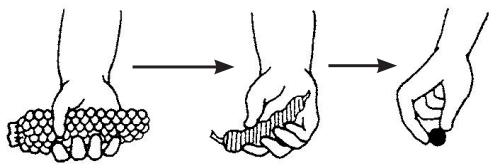

Бала бул көнүгүүнүн жардамы менен колдорун кыймылдатып, алдындагы оюнчукту кармаганды үйрөнөт.

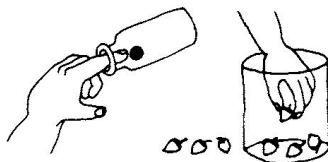
Мындан тышкары, манжасын таттуу тамакка малып, анан ошол манжасын оозуна алып келүүсүнө жардам берүү аркылуу балага колдору бар экенин билдирүүчү ыкмаларды 327-беттен караңыз.

Адегенде бала чоң буюмдарды бүтүндөй колу менен гана кармаганга жөндөмдүү болот. Бала чоңойгон сайын кичирээк буюмдарды бармагы жана манжалары менен алып кармаганга жөндөмдүү боло баштайт. Чоңдугу ар кандай болгон буюмдарды балага карматып ал менен ойноп, ушул көнүгүүнү жасоосуна жардам бериңиз.

Бала денесин жакшыраак башкарганга улам жөндөмдүү болгон сайын, колдору менен көздөрүнүн биргелешип кыймылдоосун өнүктүрүүгө жардам берген оюнчуктарды жана оюндарды колдоно баштаңыз. Буга байланыштуу маалыматты 318-беттен караңыз

Колдорунун бир нерсени кармоо бекемдигин жогорулатуу үчүн, бала менен “тартышмай” оюнун ойноңуз.

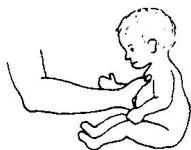
Кутуга жана ага окшогон идиштерге түрдүү буюмдарды адегенде салуу, анан аларды кайра алуу сыяктуу оюндарды балаңызга ойготуңуз.

Бала оюнчуктар менен ойносо, башкалардын аткарган ишин же оюндарын туураса, колдорун колдонуу ык-жөндөмү да кошо жакшырат.

4. Дененин абалын башкаруу, тең салмактыгын сактоо жана отуруу ык-жөндөмдөрүн өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Башынын кыймылдарын башкарганды жакшы өздөштүрүп алгандан кийин, бала, демейде, отуруу ык-жөндөмүн төмөнкү баскычтардан өтүп үйрөнөт:

отургузганда жана кармаганда, бала отурат

тең салмактуулукту колдору менен сактап отурат

тең салмактуулукту денеси менен сактап отурат, ал эми колдорун ойноо үчүн колдонот

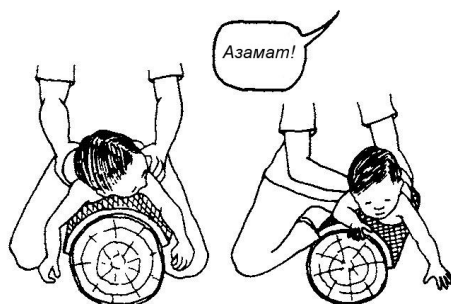

жаткан абалынан боюн көтөрүп өз алдынча отурат

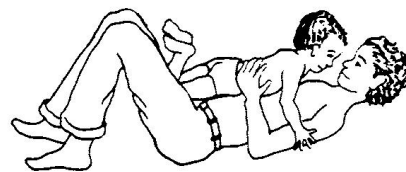

Жакшылап отуруу жана отурган абалында бурулуп бир нерсеге жетүү үчүн, бала денесин тик кармоого, кулап баратса колдору менен таянып калууга жана тең салмактыгын сактоого жөндөмдүү болушу керек.

Эгер, баланы отургузганда, ал оңой эле кулай берсе, анда балага колдору менен таянып калууну үйрөнүп алуусуна жардам бериңиз. Аны устунга же тоголоктолгон төшөккө жаткырып, сандарынан кармап, капталынан экинчи капталына жай термелтиңиз. Капталына жантайып баратканда, таянып өзүн кармап калуусуна кызыктырыңыз.

Же болбосо, баланы өзүңүзгө жаткызып, жогорудагы сунуштарды аткарыңыз.

Жаткан абалынан кулап баратканда өзүн “кармап калууну” үйрөнгөндөн кийин, баланы отургузуп, жамбаш сөөк - кашка жилик муундарынан өйдөрөөк кармап, бир капталынан экинчи капталына,

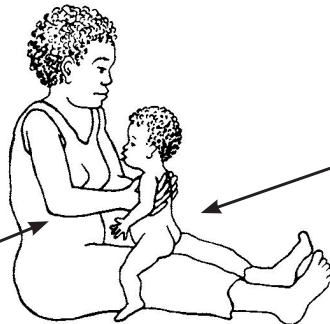
анан алдынан артка, колдору менен таянып, өзүн кармап калууну үйрөнмөйүнчө, абайлап түртүңүз.

ЭСКЕРТҮҮ! Бала тулкусун көтөрөрдөн мурун, адегенде башын көтөрүүгө жана бурууга жөндөмдүү болууга тийиш.

Отуруу абалында тең салмактыгын сактоону балага үйрөтүү үчүн, адегенде аны тизелериңизге өзүңүздү каратып отургузуңуз.

Денеси менен өзү жөлөнүп тургудай кылып, баланы **бош** кармаңыз.

Капталына бир аз жантайгыдай кылып, адегенде бир тизеңизди, андан кийин экинчи тизеңизди жай көтөрүңүз. Ошентип, денесин бир аз жантайтуу менен кулабай отурууну үйрөнөт.

Так эле ошондой көнүгүүнү баланы устунга же тоголоктолгон төшөккө отургузуп деле жасаса болот.

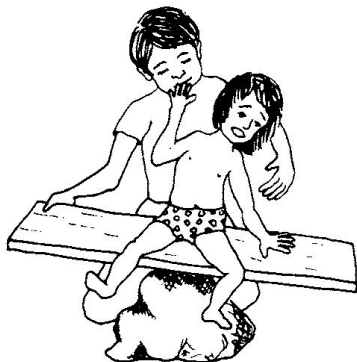
Тең салмактуулугун сактоосу жакшырганда, сизден болгон таканчка азыраак көз каранды болуусу үчүн, колдоруңузду ылдый, жамбаш сөөк менен кашка жиликтеринин ашташтарына жылдырыңыз.

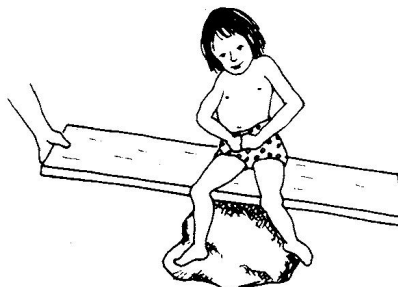
Тең салмактуулугун колдорунун жардамы менен эмес, денеси менен сактоону үйрөнүүсү үчүн, колдоруна бир нерсе карматып коюңуз.

Тең салмактуулугун жакшы сактай албай кыйналган жашы чоңураак балага так эле ошондой көнүгүүнү “термелме тактага” жасатсаңыз болот.

Же болбосо, көнүгүүнү чоң топко отургузуп жасасаңыз болот.

Адегенде балага колдору менен өзүн кармап калуусуна мүмкүнчүлүк бериңиз.

Кийинчерээк, колдорун бири-бирине карматып, канча убакыт тең салмактуулугун сактап кулабай отура аларын байкаңыз. Муну оюнга айлантиңыз.

Топту **бир капталдан экинчисине, алдынан артка** жантайтыңыз.

ЭСКЕРТМЕ. Бул көнүгүүлөрдү баланы үстөлгө отургузуп, аны абайлап артка, капталына жана алдыга түртүү жолу менен аткарсаңыз болот. Бирок **муну бала отурган үстөлүн термелтүү жолу менен аткарган дурусураак.**

Түртүү жолу бала кулап калбашы үчүн өзүн “кармап” калуусуна мажбур кылат.

Үстөлүн термелтүү жолу баланы денесин улам баланстап тик кармоосуна мажбур кылат. Бул татаалыраак ык-жөндөм.

Денесинин тең салмактыгын колдорунун жардамы жана тулкусун буруу жолу менен сактаганды үйрөнүүсүнө балага жардам бериңиз:

жерге отургузуп,

Кана, дагы бир аз. Азамат! Эми алсаң болот.

устунга же отургучка отургузуп.

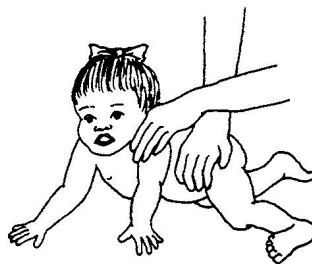
Өз алдынча отурганды өздөштүргөндөн кийин, төмөнкү абалдардан отурганды үйрөнүүсүнө жардам бериңиз:

аркасына жаткан абалынан

Бала тулкусун көтөрө баштаганда, анын өйдөрөөк кармалган жамбаш сөөк - кашка жилик муунун бир аз түртүңүз.

курсагына жаткан абалынан.

Адегенде ийиндерин көтөрүүсүнө жардам бериңиз.

Жамбаш сөөк - кашка жилик муунун ылдый жана артын көздөй басыңыз.

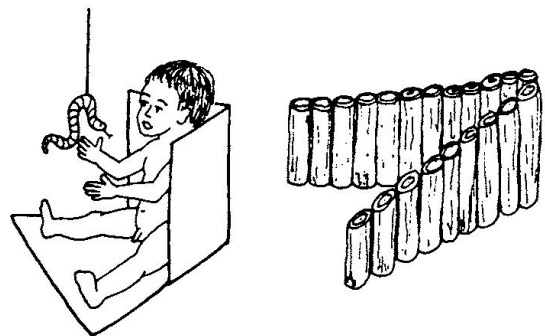
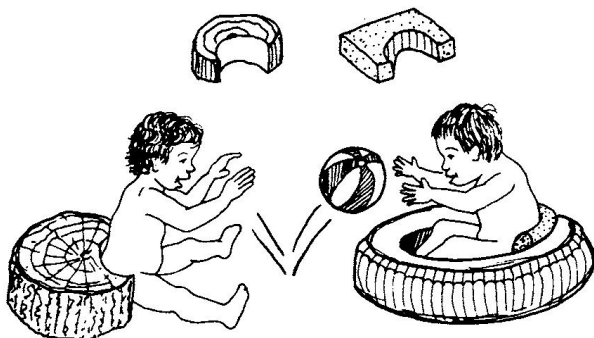

Капталына бурулуп, тулкусун чыканагы менен көтөрүп, анан отуруусуна жардам бериңиз.

Жаткан абалынан өз алдынча отуруусуна жардам бериңиз. **Баланы өйдө тартпаңыз. Бала бул көнүгүүнү жакшы аткарган же катуу аракет кылган сайын, аны мактаңыз.** Өз алдынча отурганды үйрөнмөйүнчө, жардамыңызды кичинеден азайтыңыз.

Жакшы отуруу үчүн, айрым балдар көмөкчү жасалгаларга муктаж болушат. Денесинин тең салмактыгын сактоону жакшыртуу үчүн, көмөкчү жасалга **мүмкүн болушунча жапыз** болууга, бирок ошол эле учурда түз отурууга балага мүмкүнчүлүк берүүгө тийиш. Көп учурда, жамбаш сөөк - кашка жилик муундарын эле бекем жөлөк менен камсыз кылуу жетиштүү. Төмөндө 2 мисал келтирилген:

Аркасына бийигирээк жөлөккө муктаж болгон балага картондон, жыгачтан же жерге устундарды кагып, "үч бурчтуу отургуч" жасап берсеңиз болот.

Атайын отургучтар жана **денени туура абалга келтирүү** боюнча башка сунуштар 64- жана 65-бөлүмдөрдө келтирилген. Бала отурууга жардам берүүчү жасалгаларды 573-беттен караңыз.

5. Жөргөлөөнү жана төрт аяктап которулууну өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Ары-бери которулуу үчүн, кичинекей балдардын көбү адегенде жөргөлөп,

андан кийин **төрт аяктап** (колдоруна жана тизелерине таянып),

же **жамбаштарына отуруп алып** жылышат.

Эскертме. Кичинекей балдардын кээ бирлери такыр төрт аяктап которулушпайт. Алар отурган абалынан түз эле турууга жана басууга өтүшөт. Бала төрт аяктап жыла баштайбы же жокпу – бул жергиликтүү калктын маданий өзгөчөлүктөрүнөн жана үй-бүлөсү баланы буга кызыктыруусунан көз каранды.

Эгер бала курсагына жаткан абалынан башын жакшы көтөрө алса, анда төмөнкү ыкмаларды колдонуп, аны жөргөлөөгө кызыктырыңыз:

Жактырган оюнчугун же тамагын колу менен жетпегидей кылып алдына коюңуз.

Башында тамандарын желөп жардам берүүңүз зарыл болушу мүмкүн.

ЭСКЕРТҮҮ! Церебралдык шалдыгы бар баланын тамандарын желөгөндө, буттары сунулуп, чыңалып калышы мүмкүн. Эгер ошентсе, анда тамандарын желөбөңүз.

Эгер бала жөргөлөө үчүн буттарын алдыга жылдыра албаса, жамбаш сөөк - кашка жилик муундар тушунан көтөрүп, ага жардам бериңиз.

БЦШ

Эгер бала жөргөлөгөндү же төрт аяктап жылганды баштай албай кыйналса:

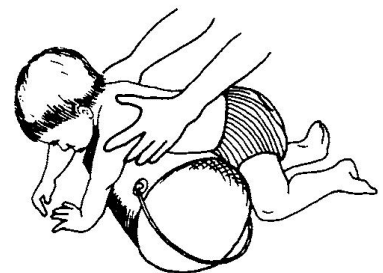
Аны тизеңизге отургузуп, “ат чабуу” оюнун ойнотуңуз. Салмагын бир капталынан экинчи капталына которгудай кылып, тизеңизди өйдө-ылдый, капталдан капталга жай кыймылдатыңыз.

Кофи сага колун булгап жатат. Кана, ал менен кол алышып саламдашчы!

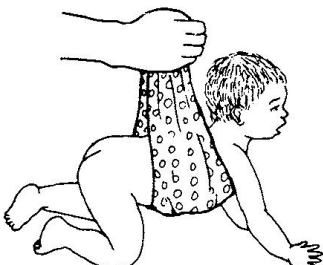

Бир колун жерден көтөрүп, салмагын экинчи колуна алсын. Андан кийин алдыга жылуусуна ага жардам бериңиз.

Же болбосо, баланы чакага же устунга жаткырыңыз. Чыканактарына таянбай, түз колдоруна таянуусуна жардам берүү үчүн, ийиндерин ылдый басып, анан коё бериңиз. Муну бир нече жолу кайталаңыз.

Эгер бала төрт аяктап которулганды баштай албай кыйналса, аны, сүрөттө көрсөтүлгөндөй, сүлгүргө алып кармаңыз. Күчүнө толгон сайын, жардамыңызды бара-бара азайтыңыз.

Салмагын бир жагындагы колу-бутунан экинчи жагындагы колу-бутуна которуусу үчүн, **баланы капталдан капталга термелтиңиз.**

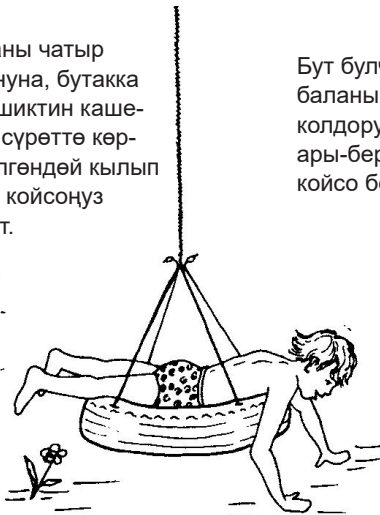

Агалары жана эжелери жардам беришсе болот.

Жактырган буюмуна адегенде колун сунуп, анан төрт аяктап жетүүсүнө баланы кызыктырыңыз.

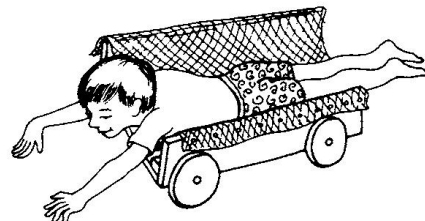

Баланы чатыр устунуна, бутакка же эшиктин кашегине сүрөттө көрсөтүлгөндөй кылып илип койсоңуз болот.

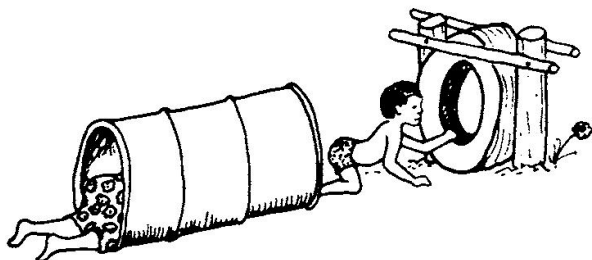

Бут булчуңдарында спастикасы бар баланын буттарын жерге тийгиздирбей, колдору менен түртүнүп же тартынып, ары-бери которулгудай кылып, илип койсо болот.

Же ага “жөргөлөгүч” (дөңгөлөктөрү бар жөнөкөй такта) жасап бериңиз.

Бала төрт аяктап жылганды жетишерлик жакшы өздөштүргөндөн кийин, ал төрт аяктап ойноого мүмкүн болгон оюндарды ойносун.

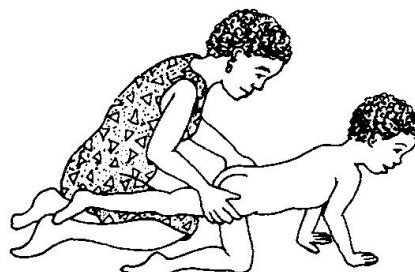
Бала чоң эмес дөңгө же самандан турган үймөккө төрт аяктап чыгып, андан кайра төрт аяктап түшө алат. Мындай көнүгүү ал күчкө толушуна жана денесинин тең салмактыгын жакшыраак сактоону үйрөнүүсүнө жардам берет.

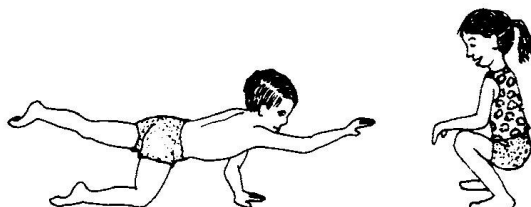
Денесинин тең салмактыгын жакшы сактай албаган, чоңоюп калган баланы басканга даярдоо үчүн, **капталы жана арты менен алдыга төрт аяктап которулуусуна** кызыктырыңыз.

Мындан тышкары, бала бир бутун же бир колун жерден көтөрүп, салмагын алмак-салмак алдынан артына которуп көнүгүп машыксын.

Кийинчерээк, дароо бир колун жана ага карама-каршы жагындагы бутун көтөрүп кармап машыксын.

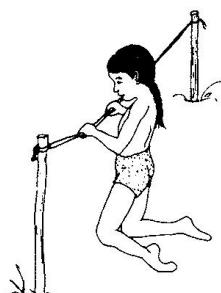

Кана, көрөлү, канча убакыт кармап тура алат экениңди!
1, 2, 3, 4 ...

Дененин тең салмактыгын сактоону үйрөнүү үчүн, “термелме такта” жакшы жарайт. Анда көнүгүп машыгуу оюндун бир түрүндөй.

Денесинин тең салмактыгын төрт аяктап алып сактаганды өздөштүргөндөн кийин, тизелерине адегенде туруп, анан тизелерине туруп баса баштоосуна балага жардам бериңиз. Ал тартылган аркан боюнча капталдап басса болот.

ЭСКЕРТҮҮ!

Буттарына турган абалында тизелери бүгүлө берген, бут булчуңдарында спастикасы бар балага муну жасатпаңыз.

Тизелерге туруп, салмагын бир бутунан экинчи бутуна которуп машыгып туруунун көп кызыктуу ыкмалары бар. Бала аларды пайдаланып, үй-тиричилик иштерине катыша алат.

6. Туруу, басуу жана денесинин тең салмактыгын сактоо ык-жөндөмдөрүн өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Демейде бала төмөнкү баскычтарды басып өтөт:

аны мынтип кармаганда, автоматтык түрдө салмагынын бир бөлүгүн өзү кармайт

(таяну рефлекс)

0-3 ай

алдыга эңкейкенде, автоматтык түрдө “кадам шилтейт”

(кадам шилтөө рефлекс)

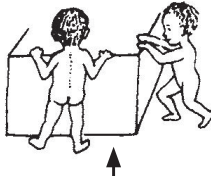
0-3 ай

буттарына тургузганда, отуруу кыймылын жасайт

3-6 ай

бир нерсени кармагып турат

7-9 ай

бир нерседен башка нерсеге тартынып, буттарына турат

9-12 ай

бир нерседен башка нерсеге кадам шилтеп өтөт

9-12 ай

адегенде эки колу, анан бир колу менен кармагып, акыры эч нерсени кармабай эле басат

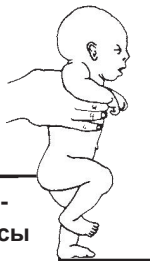

1-3 жыл

Жогоруда келтирилген баскычтардын ар биринде балага дем берип түрткү болуп, аны басууга даярда-саңыз болот.

ЭСКЕРТҮҮ! Эгер отурган абалында бала денесинин тең салмактыгын сактай албаса, аны басканга даярдоо азырынча эрте. Адегенде отурган абалында, андан кийин турган абалында тең салмактыгын сактоону үйрөнүүсүнө жардам бериңиз.

Буттарын бекемдөө үчүн, баштапкы кадам шилтөө рефлексин пайдалангыдай кылып, баланы кармаңыз. Баланы абайлап секиртсеңиз болот.

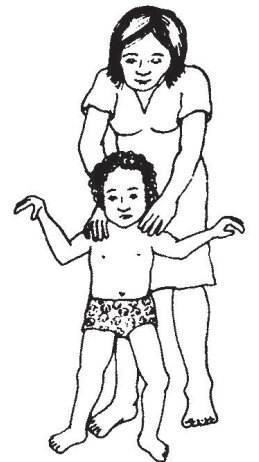

ЭСКЕРТҮҮ! Булчуңдарында спастикасы бар бала менен мындай көнүгүүнү жасоо булчуңдарынын чыңалуусун жана ийкем-сиздигин күчөтүшү мүмкүн. КӨНҮГҮҮНҮ ЖАСАБАҢЫЗ. (93-жана 291-беттерди караңыз).

Бала буттарына тура баштаганда, кулап калбашы үчүн, аны жамбаш сөөк тушунан кармаңыз. Буттарына туруусун жеңилдетүү үчүн, буттарын бир биринен алыстатыңыз. Бул көнүгүүнү адегенде баланын алдына, кийин артына туруп аткарыңыз.

Салмагын бир бутунан экинчисине которууну үйрөнүүсү үчүн, баланы бир капталынан экинчи капталына абайлап термелтиңиз.

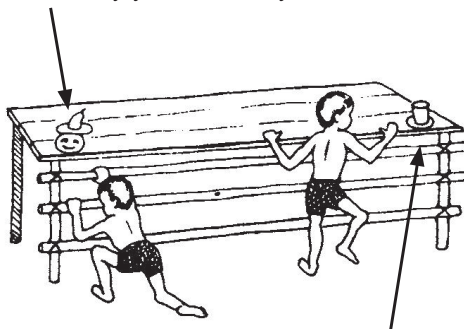
БЦШ

Же болбосо, бала суу чачкан резиңке түтүктү же арканды карма-сын. Булар ийкемдүү болгондуктан, бала денесинин тең салмактыгын сактоо үчүн, көбүрөөк аракет кылууга аргасыз болот.

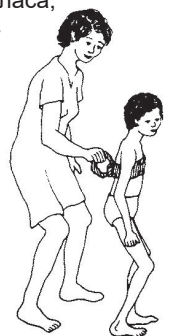
Кийин ал арканды бир колу менен гана кармап турганды үйрөнө алат.

Тартынып буттарына туруусуна кызыктыруу үчүн, үстөлдүн кырына жактырган оюнчугун коюп коюңуз.

Кадам шилтеп жылуусуна кызыктыруу үчүн, үстөлдүн алыскы кырына жактырган буюмун коюп коюңуз.

Бала дээрлик өз алдынча басканга жарактуу болуп калса, бирок кулап калуудан чочуласа, анда көкүрөгүнө кездемеден таңуу ороңуз.

Баланы ушул таңуудан катуу тартпай кармаңыз – **ал бош кармалсын**. Кулап калбашы үчүн, аны кармап калууга даяр болуңуз.

ЭСКЕРТҮҮ! Бала кездемеге асылбасын. Салмагын өзү көтөрсүн. Таңууну бала кулап баратканда гана колдонуңуз.

Дененин тең салмактыгын сактоо ык-жөндөмүн жакшыртуу үчүн башка көнүгүүлөр:

Баланы колтуктарынан **бошураак** кармап, бир капталынан экинчи капталына, анан алдынан артка абайлап жантайтыңыз. Бала денесин тик абалына кайтарууга өзү аракет кылсын. Бул көнүгүүнү оюнга айлантаңыз.

Башында баланы жакшылап кармаңыз. Денесинин тең салмактыгын мыктыраак сактаганды үйрөнгөндө, баланы кармабай эле коюңуз, бирок кокус кулап баштаса, аны кармап калууга даяр болуңуз.

Каптал жана арка менен алдыга басып машыккыла.

Эскертме. Арка менен алдыга басуу бут кетмендеринин учуна туруп баскан балага согончокторун түшүрүп, тамандарына толук туруусуна жардам берет.

Баланы кандай кармоо туура?

МЫНДАЙ ← Салмак борбору ортодо.

→ **МЫНДАЙ ЭМЕС** Салмак борбору ортодо эмес.

Бала өз алдынча басып баштагыча, **ага керектүү гана өлчөмдө аны кармаңыз.**

БЦШ

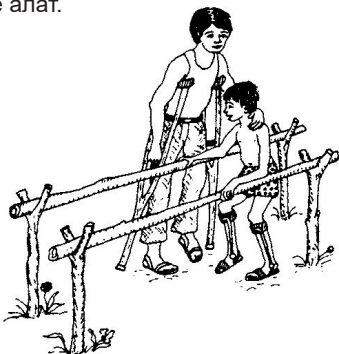
Жерге төрт бурчтук тартып, баланы алды, капталдары жана аркасы менен алдыга бастырыңыз. Төрт бурчтуктун төрт бурчун айланып бассын. Баланын жүзү дайыма бир багытты карасын. Балага бурчтардагы түрдүү түстөгү буюмдарды чогултутуп, көнүгүүнү кызыктуу оюнга айландырыңыз.

Эгер **чоңоюп калган** бала тең салмактыгын жакшы сактай албаса, колго жасалган **термелме такта** бул көнүгүүнү кызыктуу оюнга айлантаат. Башында жай кыймылдагыла, айрыкча балада церебралдык шалдык бар болсо.

Термелме тактанын астындагы термелген бөлүгү кенен болгону жакшыраак. Ошондо такта бир калыпта, жакшы термелет (576-бетти караңыз).

Айрым балдарга кармануу үчүн таякча керек болот.

Колго жасалган жөнөкөй **параллелдүү брустар** буттары алсыз же тең салмактыгын жакшы сактай албаган балага басканды үйрөнүп баштоосуна жардам бере алат.

Кармагычы бар, колго жасалган **араба** (бастыргыч) басканды жаңы үйрөнө баштаган же тең салмактыгын жакшы сактай албаган балага таянычты да, өз алдынчалыкты да камсыз кылууга жарап берет.

Фанерадан жасалган дөңгөлөктөрү бар, жыгачтан жасалган, түзүлүшү жөнөкөй бул бастыргычтын жардамы менен өнүгүүсүндө артта калган бул бала басканды үйрөнүп жатат. (Буга окшогон бастыргычтардын түзүлүштөрүн 581-беттен караңыз.)

7. Катнашуу жана сүйлөө ык-жөндөмдөрүн өнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Дени соо балада башкалар менен катнашуу ык-жөндөмүнүн өрчүүсү төмөнкү баскычтардан турат:

муктаждыктарын денесин кыймылдатуу, үрөйүн өзгөртүү жана ыйлоо аркылуу билдирет

ырахат алганда, “гугу-лап” добуш чыгарат

добуштарга кулак салып, былдырап, аларды тууроого аракеттенет

бир нече сөз айта алат

сөздөрдү (жана түшүнүктөрдү) айкалыштырып айта баштайт

0–1 ай

1–2 ай

4–8 ай

8–12 ай

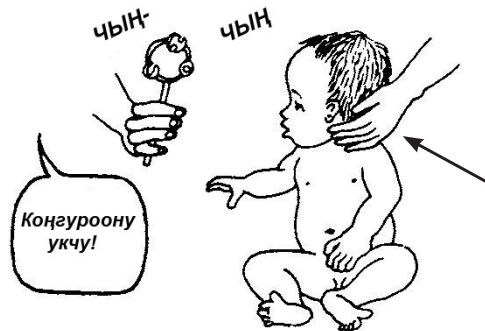

12 ай – 3 жыл

Жаш бала сүйлөгөндү үйрөнүү аракеттерин биринчи сөзүн айтканга чейин алдыда дагы далай убакыт бар болгондо эле эрте баштайт. Сүйлөө ык-жөндөмү денесин, тамактанганда ооз булчуңдарын жана тилин кыймылдатуу ык-жөндөмдөрүнүн, сезүү органдарынын (айланасындагы адамдар жана буюмдар менен өз ара аракеттешүүнүн) негизинде өрчүп калыптанат.

Жаш балада сүйлөө ык-жөндөмүнүн өрчүп калыптануусундагы баштапкы баскычтардын бири – бала түрдүү добуштарды бир биринен ажыратканды үйрөнүшү жана аларга жооп кайтарышы. Өнүгүүсүндө артта калган балага кошумча жардам жана түрткү керек болушу мүмкүн:

Коңгуроо, шылдырак жана добулбас менен адегенде алдынан, анан, башын бурушу үчүн, капталынан добуш чыгарыңыз.

Эгер бала башын добушка бурбаса, анда оюнчукту ал көргүдөй кылып, кайра алдына алып келиңиз. Андан кийин аны кайрадан көз алдынан алып кетиңиз.

Же болбосо, добушту эмне чыгарып жатканын көрүүсү үчүн, башын оюнчукка абайлап буруңуз. Ал башын өзү бурганды үйрөнмөйүнчө жардамыңызды улам азайта бериңиз.

Былдыроосун баланын артынан кайталаңыз: ал менен анын тилинде сүйлөшүңүз. Бирок бала кадимки сөздөрдү айта баштаганда, ошол сөздөрдү кайталап, так жана туура айтыңыз – ошондо “баланын тилин” колдонбонуз.

Баланы тилге көндүрүү үчүн, ага карата аткарган кыймыл аракеттердин баарын балага түшүндүрүп туруңуз. Жөнөкөй так сөздөрдү колдонуңуз – ар бир ирет ошол эле сөздөрдү. Оюнчуктарды, буюмдарды, дененин бөлүктөрүн аттарынан атаңыз. Улам-улам кайталап туруңуз.

Тил түшүнүүсү бир угуусунан эле эмес, эриндердин кыймылдоосуна жана үрөйдүн өзгөрүүсүнө байкоо жүргүзүүдөн да көз каранды. Андыктан, **бала менен тең туруп сүйлөшүңүз.**

Бала сөздөрдү айтардан мурун адегенде аларды түшүнөт. Кулак салып, жаңы нерселер менен таанышканды үйрөнүүсүнө жардам берүү үчүн, бала менен **суроо-жооп** оюндарын ойноңуз. Суроолоруңузга бала колу менен көрсөтүп, баш ийкеп же чайкап жооп бере берсе болот.

Сөздөрдү кайталаңыз. Балага чакан суранычтар менен кайрылыңыз. Ийгиликтери үчүн сыйлаңыз.

Ритм тилдин өрчүп жетилүүсү үчүн маанилүү. **Ырдаңыз, музыкалык аспаптарда ойноңуз, балага дене мүчөлөрүңүздүн кыймылдарын тууратыңыз:** кол чабыңыз, бут манжаларыңызга тийиңиз, добулбас согунуз.

ЭСКЕРТҮҮ! Кол жаңсоо менен ар кандай нерселерди көрсөтүүсүнө кызыктырыңыз, бирок бала “сүйлөөдөн көрө кол жаңсап деле “сүйлөшсө” боло берет турбайбы” дегенче эмес.

ТИЛ ҮЙРӨНҮҮДӨГҮ ӨЗГӨЧӨ КЫЙЫНЧЫЛЫКТАР

БЦШ Дайыма ачык же шилекей аккан ооз – жаны жок, аракетсиз ооз сыяктуу. Мындай ооз тил өрчүүсүн оорлотот. Мындай көйгөй Даун синдрому же церебралдык шалдыктын “жүүн бош” формасы бар балдарда көп учурайт.

Бул жерде шилекей агуу көйгөйүн чечүү, андан тышкары, оозду, эриндерди жана тилди тамактануу жана сүйлөө үчүн бекемдөөгө керек айрым сунуштар берилет.

ЭСКЕРТҮҮ! Эгер баланын оозу дайыма ачык болуп, андан шилекей чубулжуп турса, ага “оозунду жап” деп уламулам айтпай эле коюңуз! Бул жардам бербейт, тескерисинче, ындынын түшүрүп, аны капалантат.

Үстүнкү эринин сылаңыз же акырын чапкылаңыз, же болбосо, астынкы эринин бир нече жолу акырын басыңыз.

Же болбосо, эрин булчуңдарын абайлап чоюңуз. Бул ыкма баланын оозу жабылуусуна жардам бериши мүмкүн.

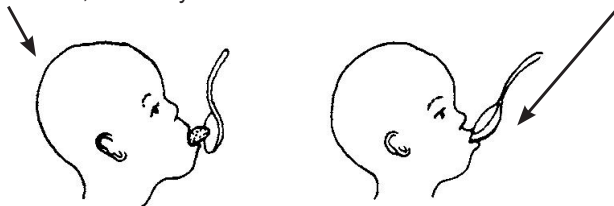

Тилин жана эриндерин бекемдөө үчүн, үстүнкү жана астынкы эриндерине бал же башка таттуу жана жабышчаак тамак сыйпаңыз. Бала аны тили менен жаласын.

Алдынкы тиштеринин ички бетине жана таңдайына жабышчаак тамак салсаңыз да болот. Мындай тамакты жалоо Т, Д, Н, Ч жана Л тамгаларын айтууга тилин даярдаганга жардам берет.

Андан тышкары, бала жабышчаак тамакты кашыктан жаласын, момпосуй жаласын же сорсун.

Бала тилин көнүктүрүүсү үчүн, тамакты тиштеринин артына салыңыз. Мындан тышкары, бала тамакты кашыктан эриндери менен алганга аракет кылсын.

Балага катуураак жана чайналып желме тамакты мүмкүн болушунча эрте (4 айдан кийин) бере баштаңыз. Бул баланын жаактарын жана оозун бекемдөөгө жардам берет.

БЦШ **ЭСКЕРТҮҮ!** 1. Тили оозунан өзүнөн өзү чыгып кала берген, церебралдык шалдыгы бар балага жалоо көнүгүүлөрүн жасатпаңыз. Тили чыгып калуу көйгөйү күчөп кетиши мүмкүн. 2. Балага таттуу же жабышчаак тамак бергенден кийин, тиштерин жакшылап тазалаңыз.

Балага төмөнкү кыймыл аракеттерди жасатуучу оюндарды ойготуңуз:

ичке түтүк аркылуу суюктук сорсун жана үйлөп көбүкчөлөрдү чыгарсын

самын көбүкчөлөрүн чыгарсын

үйлөсүн

ышкырсын

ЭСКЕРТҮҮ! Церебралдык шалдыгы бар балдарга мындай “үйлөтүү” көнүгүүлөрүн жасатса, оозу өзүнөн өзү кыйшайып калуусун же булчуңдары чыңалуусун күчөтүп жиберши мүмкүн. Эгер ошентсе, БУЛ КӨНҮГҮҮЛӨРДҮ КОЛДОНБОҢУЗ.

БЦШ

Оозуна таза оюнчуктарды алып чайнасын (бирок манжаларын сорбосун).

Баланын эриндерин манжаңыз менен өйдө-ылдый ушалоо жолу менен түрдүү добуштарды чыгаруу мүмкүн экенин балага көрсөтүңүз,

БРРРРР

же болбосо, эриндерин кысып да добуш чыгарса болорун балага жеткириңиз.

ММММ

Церебралдык шалдыгы бар бала тамактануусу же сүйлөөсү үчүн оозун башкаруусуна жардам берүү үчүн, денесин туруктуу абалына келтириңиз. Булчуңдарын толугу менен бош кармоого мүмкүндүк берген абалына денесин келтириңиз. Демейде ал үчүн башты, ийиндерди жана жамбаш сөөк - кашка жилик муундарын алдыга бүгүп кармоо керек болот. Андыктан, кээде төмөнкүчө айтышат:

БЦШ

“ЭРИНДЕРДИ ЖАМБАШ СӨӨК - КАШКА ЖИЛИК МУУНДАР АРКЫЛУУ БАШКАРА АЛАБЫЗ”.

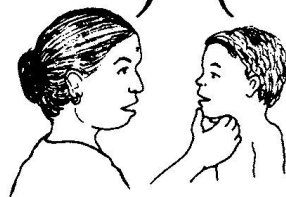
Түрдүү добуштарды чыгарышы үчүн, көкүрөгүн басуу жана термелтүү ыкмасын колдонсоңуз болот.

Бала чыгарган добуштарды кайталап, ошол добуштарды кайра өзү чыгаруусуна аны кызыктырыңыз.

Эгер бала сүйлөөгө аракет кылганда жаактарын башкара албай кыйналса, анда манжаларыңыздын жардамы менен, сүрөттө көрсөтүлгөндөй кылып, “жаакты башкаруу” ыкмасын колдонуп көрүңүз. (323-бетти караңыз.) Жаактын кыймылдоосун талап кылган добуштарды чыгарып, улам кайталасын.

АБАБА, БАБАБА

АБАБА, БАБАБА

Сөздөрдү так айта албаса, **баланы оңдобоңуз**. Андан көрө, баланы түшүнгөнүңүздү ага билдирүү үчүн, сөздөрдү туура жана так айтып кайталаңыз.

Чуу чем.

Макул, сага суу берейин.)

ЭСИҢИЗДЕ БОЛСУН! Баланы сүйлөтүү үчүн, анын бардык сезүү органдарын активдүү өрчүтүү керек. Аны менен көп ойноңуз, сүйлөшүңүз, ага ырдап берип туруңуз. Балага суроо берип, жооп бермейинче күтүңүз. **Бир нерсени үйрөнүүсүнө аны мажбурлабаңыз, бирок көп мүмкүнчүлүк бериңиз.** “Ооба” же “жок” эле эмес, бир топ сөздү айкалыштырып жооп берүүнү талап кылган суроолорду бериңиз.

Балаңыз дүлөйбү? Эгер балаңыз көпкө дейре сүйлөбөсө, анын угуусун (кулактарын) текшерип (447-бетти караңыз). Бала айрым добуштарды укса да, бирок башкалардын сөздөрүн түшүнүүгө угуусу жетишсиз болушу мүмкүн.

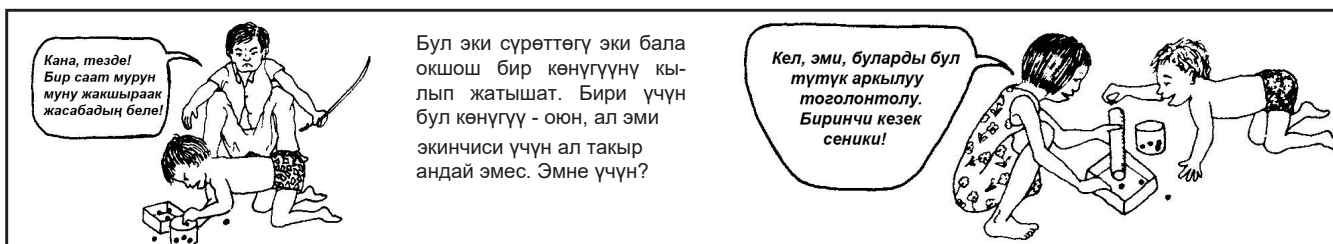
Мындан тышкары, кулагы жакшы эле уккан кээ бир балдар сүйлөөнү эч качан үйрөнбөшү мүмкүн. Мисалы, церебралдык шалдыгы бар айрым балдар оозун, тилин же үн чыгарууга керек булчуңдарын башкара алышпайт. Буларга жана кичинекей дүлөй балдарга башкалар менен катнашуусу үчүн башка жолдорун табууга тийишпиз (31-бөлүмдү караңыз).

8. Биринчи оюндар жана оюнчуктар

Балдар бир нерсени оюн аркылуу эң мыкты үйрөнүшөт. **Андыктан, балага карата жасалган ар бир иш-чараңызды оюндун бир түрүнө айлантууга аракет кылыңыз.**

Бир нерсени оюнга айлантуу үчүн татаал нерселерди ойлоп чыгаруунун зарылдыгы жок, андан көрө ошол нерсени **кантип аткарганда** кызыктуу болору тууралуу ойлонуңуз. Кылган иш-аракеттери балага кызыктуу болуп бүтмөйүнчө жана аны аткаруудан тажамайынча, ошол иш-аракеттер бала үчүн оюн боюнча кала берет. Бирок ошол иш-аракеттер бала үчүн кызыктуу болбой калса, же бала аларды аргасыздан гана кылып жаткан болсо, анда ошол иш-аракеттер ага оюндай сезилбей калганы анык. Кичинекей балдарга (өнүгүүсү жай жүргөн чоңураак балдарга деле) бир эле нерсени аткара берүү кыска убакыт эле кызыктуу болот. Көп өтпөй бала андан тажай баштайт, ошондо үйрөнүүсү токтойт. Андыктан, көнүгүүлөр балага оюн болуп сезилип, бул жетишерлик узак убакыт созулуусу үчүн:

1. бир көнүгүүнү кыска убакыт аткарсын, жана
2. көнүгүүнү бир аз өзгөртүп “жаңыландуу” жолу аркылуу аны бала үчүн кайрадан кызыктуу кылуунун жолдорун издеңиз.

Оюндардын бардыгын алдын ала уюштуруунун же пландоонун зарылчылыгы жок. Көп учурда бардыгы табигый нугу менен жүргөндө, бала жакшыраак үйрөнөт. Оюнда **кызыктуу жоруктардын, капыстан орун алуучу нерселердин жана эркиндиктин** элементтери болуш керек. Бала **башка балдар менен ойногонду** үйрөнүүсү маанилүү. Ошол эле учурда, ага **өзүнчө ойноосуна** да мүмкүнчүлүк берип туруу маанилүү. Бала башкалар менен катнашып – жана өзүнчө убакыт өткөрүп – өмүр сүрүүнү жана жашоодон ырахат алууну үйрөнүүсү керек.

Оюн – өзүнчө көнүгүү эмес, ал дээрлик бардык көнүгүүлөрдү аткаруунун эң мыкты ыкмасы. Бул бөлүмдө – жана дегеле бүтүндөй китепте – биз көнүгүүлөрдү, терапияны жана үйрөтүү иш-чараларын оюнга айлантуу сунушун улам бергенибиздин себеби мына ушунда.

Оюндарды, башка көнүгүүлөрдөй эле, баланын өнүгүү деңгээлине туура келгендей жана алдыга жылуусуна ага жардам бергендей кылып тандоо зарыл. Алар балага КЫЗЫКТУУ БОЛУШУ ҮЧҮН ЖЕТИШЕРЛИК ТАТААЛ, бирок ошол эле учурда АНЫ ЖАКШЫ АТКАРУУ МҮМКҮН БОЛУУСУ ҮЧҮН ЖЕТИШЕРЛИК ЖЕҢИЛ болууга тийиш. Мисалы:

Эгер баланын өнүгүүсүнүн деңгээли эмчек эмген баланыкындай болсо, анда балага көздөрүн колдонуусуна жана башын көтөрүп кармоосуна жардам берген оюндарды ойготуңуз.

Эгер бала отура алса, бирок ал үчүн тең салмактыгын сактоо же тизелерин бир биринен ажыратып кармоо кыйын болсо, бул көйгөйлөрдү чечүүгө жардам берген оюндарды караштырыңыз.

Эгер турганды жана басканды үйрөнө баштоодон мурун, салмагын бир тизесинен экинчисине улам которуп машыгуу зарыл болсо, башкаларды тууроодон турган оюндарды колдонуп көрүңүз. Мисалы:

СЕЗҮҮ ОРГАНДАРЫН ӨРЧҮТҮҮЧҮ ОЮНДАРДА КОЛДОНУУГА МҮМКҮН БОЛГОН ОЮНЧУКТАР ЖАНА ОШОЛ СЫМАЛ БУЮМДАР

Оюн оюнчуктарга салыштырмалуу маанилүүрөөк. Дээрлик бардыгын – карапаны, гүлдөрдү, жайкы жеңил бут кийимди, мөмөлөрдү, ачкычтарды, аттын эски такасын – оюнда оюнчук катары пайдаланса болот.

Оюнчуктарды – же оюнда колдонууга мүмкүн болгон буюмдарды – баланын өнүгүүсүнө түрткү берүү үчүн, ал өзү жалгыз ойногондо да, башкалар менен чогуу ойногондо да колдонсо болот. Үйдөгү кадимки буюмдардын көбү оюнчук катары пайдаланылууга жарайт, же аларды оюнчук кылып өзгөртүп жасоого болот.

Бала аларды кароо, аларга тийүү жана аларды кармалоо үчүн анын үстүнө илинме оюнчуктарды көп нерселерден жасаса болот.

Мээримдүү, ак көңүл бала ымыркайды багуудан далай нерселерди үйрөнө алат – бул ал үчүн жумуш да болуп, оюн да болуп сезилет.

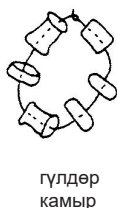
ЭСКЕРТҮҮ! Оюнчуктары таза жана коопсуз болуусун камсыз кылыңыз.

Ойлоп чыгаруу жөндөмдүүлүгүңүздү пайдаланып, колдо бар материалдардан балаңызга оюнчуктарды жасап бере аласыз. Мында бир нече мисал келтирилген:

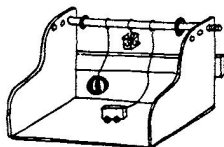
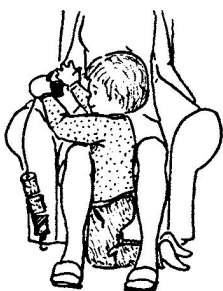
Тийип сезүүсүн өрчүтүү үчүн оюнчуктар

жумшак кийим же жууркан жаныбарлардын балдары жүгөрүнүн сотосу манжалар менен тартууга ылайыктуу боёктор сууга түшүү үчүн автоунаанын же велосипеддин камерасы үлүктөр жана бурмамалар бут жана кол манжалары саадактар пюре түрүндөгү тамак кездемеден тигилген куурчак ашкабактан жасалган бөтөлкө кум

чопо боо чынжыр шкив таштар мончоктор мөмөлөр ылай

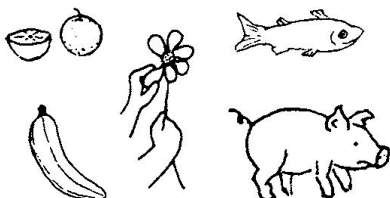

Эгер бала үчүн кыймылдарын башкаруу оор болуп, ал оюнчуктарын улам колунан түшүрүп же жоготуп турса, аларды, сүрөттө көрсөтүлгөндөй кылып, жип менен байлап койсо болот.

Жыттап жана даам татып таануусун өрчүтүү үчүн оюнчуктар

тамак гүлдөр мөмөлөр жаныбарлар тамакка даам берүүчү кошулмалар атырлар

Көрүүсүн өрчүтүү үчүн оюнчуктар

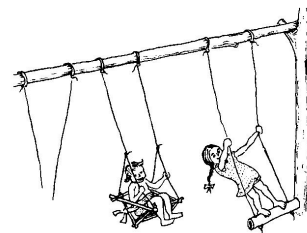
күзгү боёктор түстүү кагаз же фольга үйдөгү буюмдар марионетка куурчактары сүрөттүү эски журналдар түркүн түстүү айнектер (калейдоскоп) колчырак

манжаларга кийгизилүүчү марионетка куурчактары

Дененин тең салмактыгын сактоону ык-жөндөмүн өрчүтүү үчүн оюнчуктар

селкинчек гамак (асма керебет) термелме такта термелме оюнчук ат

Угуусун өрчүтүү үчүн оюнчуктар

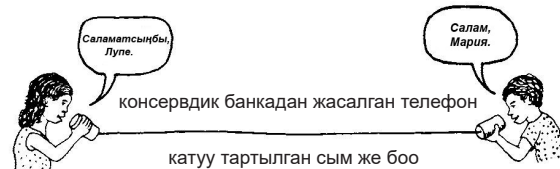
шылдырак гитара чоор добулбас коңгуроо бала кыймылдаганда үн чыгарып туруучу, кырк муунуна же кызыл ашыгына тагылуучу билерик

маримба же ксилофон коңгуроолордун түрлөрү ышкырык бөлмө канаттуулары жаныбарлар чыгарган добуштар жаңырык жаратуучу деңиз үлүккабыгы же ушул сымал оюнчуктар адамдар сүйлөшүү күлүү жана каткыруу ырдоо

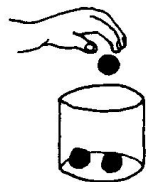
мискейди добулбас катары колдонуу

АКЫЛ-ЭСТИ ЖАНА КӨЗДӨР МЕНЕН КОЛДОРДУН БИРГЕЛЕШИП ИШТӨӨСҮН ӨРЧҮТҮҮЧҮ ОЮНЧУКТАР

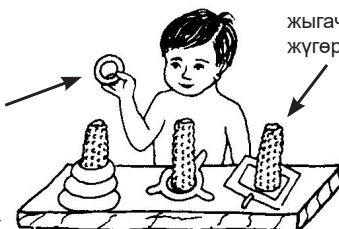
Бир буюмду башка буюмга киргизүү ык-жөндөмүн өздөштүрүү

Жөнөкөй кыймылдан баштагыла: кумурага буюмдарды ыргытып, анан аларды кайра чыгарсын.

жыгачтан, өрүлгөн жиптен, күйгүзүлгөн чоподон, эски сөөктөн же каамыттан жасалган шакектер

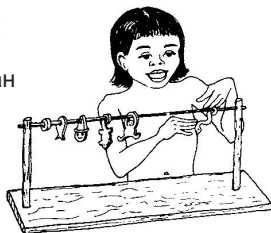
Астынкы бөлүгү жыгачтан же кат-кат салынган картон кагаздардан жасалган.

жыгач же жүгөрүнүн сотосу

Эскертме. Буюмдарды бир бирине тууралоону үйрөнүүсү үчүн, шакектердин чоңдугу, түсү же формасы түрдүү болсо, жакшы болот.

Колдору жана манжалары так кыймылдоосун өрчүтүү үчүн, бала мончокторду же жыгачтан жасалган майда оюнчуктарды боо же сым боюнча ары-бери жылдырып көнүксө болот.

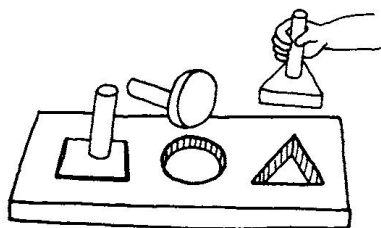

Эгер жаныбарлардын же тамашалуу каармандардын фигуркаларын колдонсо, көнүгүү өзү кызыктуу болот. Ошондо башка балдар да оюнга катышкысы келет.

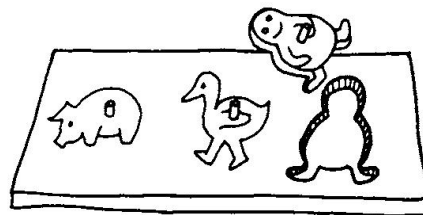
Бир бирине окшош буюмдарды табуу оюндары

Бала бир бирине формасы, чоңдугу жана түсү менен окшош буюмдарды таап көнүгүп машыкса болот.

Кесилип алынган бөлүкчөлөргө жабыштырылган кыска таякчалар манжаларын так кыймылдатканды үйрөнүүсүнө балага жардам берет.

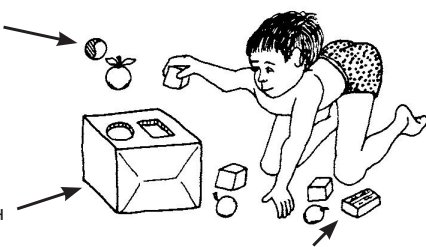
таякча

Жөнөкөйүрөөк оюндардан (төрт бурчтуу же тегерек фигуркалардан) баштагыла.

Андан кийин түрдүү формадагы фигуркаларды колдонууну талап кылган, татаалыраак оюндарга өткүлө.

топ, тоголок мөмө же дары куюлчу бетөлкө

картон кагаздан жасалган жащик

кубиктер же ширенкенин кутулары

чоң калай чака

түрдүү түстөгү жана формадагы 3 фигурка

капкак (астынан көрүнүшү)

жыгачтан же катталган картон кагаздан жасалган капкак

Ички тегереги чакага тыгыз отурат.

“Баш катырмалар”

Чогултулма баш катырмалар жана бир бирине тургузулуп курулуучу кубиктер да түрдүү формалар жана түстөр бир бирине кандайча дал келерин үйрөнүүсүнө балага жардам берет. Түрдүү баш катырмаларды жасоо боюнча сунуштар 476-бетте келтирилген.

Жөнөкөй оюнчуктарды жасоо боюнча башка сунуштар “Оюнчуктарды жасоо үчүн балдар устаканасы” деп аталган 49-бөлүмдө, 463–476-беттерде берилген.